

CANVI D'ÈPOCA, CANVI DE RUMB?

**Aportacions i propostes
des dels moviments socials**

CANVI D'ÈPOCA, CANVI DE RUMB?

APORTACIONS I PROPOSTES DES DELS MOVIMENTS SOCIALS

Oscar Mateos
Jesús Sanz

1. INTRODUCCIÓ	3
2. ÈPOCA DE CANVIS O CANVI D'ÈPOCA?	5
3. «ALGUNA COSA NOVA ESTÀ PASSANT»: ELS MOVIMENTS SOCIALS DAVANT EL CANVI D'ÈPOCA	13
4. «SÍ, ES POT!»: APORTACIONS I PROPOSTES PER A UN NOU RUMB SOCIAL	17
5. CONCLUSIONS	27
NOTES	29
QÜESTIONS PER A LA REFLEXIÓ	32

Oscar Mateos és responsable de l'àrea social de Cristianisme i Justícia. Professor de la Facultat d'Educació Social i Treball Social Pere Tarrés (Universitat Ramon Llull).

Jesús Sanz és professor d'Antropologia Social a la Universidad Complutense de Madrid. Activista en diverses iniciatives relacionades amb el consum responsable i la sobirania alimentària. Membre de l'equip de Cristianisme i Justícia.

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de Barcelona

Edita Cristianisme i Justícia, Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona
Tel. 93 317 23 38 - info@fespinal.com - www.cristianismeijusticia.net
Imprimeix: Ediciones Rondas S.L. - Dipòsit Legal: B-24.646-2013
ISBN: 978-84-9730-323-1 - ISSN: 2014-6495 - ISSN (ed. virtual): 2014-6574
Imprès en paper i cartolina ecològics - Novembre 2013

Traducció del castellà: Jordi Font Barris - Correcció i revisió del text: Eulàlia Nuet Badia
Dibuix de la portada: Roger Torres - Maquetació: Pilar Rubio Tugas

La Fundació Lluís Espinal li comunica que les seves dades estan registrades a un fitxer de nom BDGACIJ, titularitat de la Fundació Lluís Espinal. Només es fan servir per a la gestió del servei que li oferim i per mantenir-lo informat de les nostres activitats. Pot exercir els drets d'accés, rectificació, cancel·lació i oposició dirigint-se per escrit a c/ Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona.

1. INTRODUCCIÓ

El món que hem conegut aquestes darreres dècades sembla que s'estigui ensorrant a marxes forçades.

Això no és una exageració si es prenen en consideració alguns aspectes que configuren la nostra realitat social, geopolítica, econòmica o cultural actual:

- El declivi aparent d'Occident, especialment d'Europa, i l'apogeu dels anomenats països emergents (els BRICS: Brasil, Rússia, Índia, Xina i Sud-àfrica) donen compte d'un nou ordre multipolar.

- Les protestes que recorren des de Tunísia fins al Brasil, passant pels països del sud d'Europa (principalment Espanya, Grècia, Portugal i Itàlia), per Egipte, per Turquia, per Mèxic o Xile i fins i tot pels EUA, indiquen un malestar global i interconnectat.

- Les formes d'organització i interrelació de totes aquestes protestes posen en relleu l'existència del que alguns han anomenat moviments socials en xarxa¹ i el gran potencial d'Internet.

- Les receptes d'«austeritat» imposades per determinats organismes internacionals a alguns països europeus estan esquerdant seriosament els pilars de l'Estat del benestar i dels principals drets socials que semblaven indiscutibles fins fa tan sols uns anys.

- I, per dir un exemple més, la sobirania nacional que antany ostentaven els Estats-nació, i fins i tot el sentit últim de democràcia, són as-

pectes posats clarament en qüestió si es tenen en compte la influència i el poder que tenen sobre la nostra vida els mercats financers i, en definitiva, els interessos privats d'una reduïda oligarquia d'individus i d'empreses.

Totes aquestes enormes transformacions, algunes de les quals s'han anat cuinant a foc lent durant els últims anys, indiquen el que avui dia és ja un lloc comú: no estem en una mera època de canvis sinó en un canvi d'època. O, com matisa el catedràtic de ciència política Joan Subirats, en una situació de transició o d'interregne entre dues èpoques, on es constaten discontinuïtats significatives entre el que fèiem i vivíem i el que estem fent i vivint, si bé no s'entreveuen encara amb claredat els escenaris de futur.²

Aquest quadern pretén centrar-se en totes aquestes transformacions que estan succeint, partint d'un objectiu doble. Per una banda, entendre algunes de les característiques de la conjuntura actual, així com algunes de les causes latents de tots aquests canvis. Per l'altra, aproximar-nos als moviments socials actuals en aquest canvi d'època, analitzant-ne els trets definitoris i algunes de les eines de transformació que empren. Tal com destaca el sociòleg Manuel

Castells, analitzar els moviments socials és fonamental –i més en una conjuntura com l'actual– havent-se constituït històricament com ho han fet en palanques del canvi social.

Per això, el següent text se subdivideix en tres apartats. En el primer s'analitza el context actual, argumentant que el que en el fons podria estar succeint té relació amb la ruptura dels dos «contractes socials» que han regit la nostra vida en les últimes dècades: l'anomenat consens keynesià (contracte fàctic entre el capitalisme industrial i el treball després de la Segona Guerra Mundial), i, aterrant en la realitat espanyola, analitzarem la crisi de l'anomenada cultura de la Transició. El segon apartat analitza succintament la genealogia, les característiques i les novetats dels nous moviments socials. Si bé ens centrarem en el paper del 15-M, també es faran referències a altres experiències que han germinat en diferents països del món, posant de manifest algunes interconnexions entre aquests moviments i el paper fonamental que Internet i les xarxes socials tenen en tots ells. Finalment, l'últim apartat analitza algunes de les propostes que són avui objecte de discussió i de debat en els moviments socials.

2. ÈPOCA DE CANVIS O CANVI D'ÈPOCA?

Un no pot posar-se del costat
dels qui fan la història,
sinó al servei dels qui la pateixen.

ALBERT CAMUS

En ciència política entenem per contracte social l'acord real o hipotètic assolit pels membres d'un grup dins d'una societat.

Partint d'aquesta definició genèrica, podem establir que la nostra vida, almenys en les darreres dècades, ha estat condicionada per dos contractes socials que es retroalimenten i que explicarem a continuació: en l'àmbit internacional, el contracte social de postguerra –referint-nos al context posterior a la Segona Guerra Mundial– entre capitalisme industrial i treball, i en l'estatal, el contracte social resultant de l'anomenada Transició espanyola, fonamentat en una Constitució garant de determinats drets polítics i socials.

2.1. La fi del consens keynesià

El context de postguerra a partir de 1945 va afavorir a Europa una de les èpoques de més bonança i prosperitat socioeco-

nòmica de la nostra història. El pacte tàcit entre capitalisme industrial i treball, o allò que també s'ha anomenat consens keynesià, va germinar en els anomenats Estats del benestar que tenien com a objectiu la intervenció dels poders polítics en l'economia per a compensar els danys col·laterals de l'economia de lliure mercat: desigualtat, polarització social, pobresa, etc.

En aquest sentit, l'Estat es convertia *de facto* en un contrapoder que, mitjançant un sistema fiscal de tipus redistributiu o el desplegament de polítiques socials i de plena ocupació, avançava cap a l'aspiració històrica de l'equitat social i cap a un model polític basat en drets socials considerats universals. Això era possible, entre altres coses, al clima excepcional que hi havia després

de la Segona Guerra Mundial; a la creixent organització del moviment obrer (partits i sindicats), que des de finals del segle XIX havia estat capaç de contraposar el relat dels drets laborals i socials al del creixement econòmic, i a la por del comunisme de molts governs.

Tots aquests factors van afavorir que entre 1945 i 1975, la majoria de països occidentals, i amb grans diferències entre el model europeu i l'americà, assolissin cotes de benestar social i de seguretat social no conegudes mai fins aleshores. De fet, en països com França, aquesta etapa rebé el qualificatiu de *Les Trente Glorieuses*.³ Com assenyala l'historiador Josep Fontana, el cas és que la majoria d'Estats europeus van presenciar una notable pau social i la consolidació d'una democràcia de classe mitjana fonamentada en «un contracte social no escrit entre el treball, els negocis i el govern» i en l'adquisició gradual de drets socials.⁴ Tanmateix, a Espanya, i en el conjunt del sud d'Europa, les coses no van ser així, ja que tots aquests països afrontaren dictadures que van alentir molt el desplegament de l'Estat del benestar.⁵

2.1.1. Dels «trenta gloriosos» a la gran divergència

Aquest «cicle virtuós» de creixement econòmic i desenvolupament social va començar el declivi amb la crisi del petroli de principis dels setanta. La majoria de països occidentals començaren des d'aleshores a patir fortes retallades en la despesa social, privatització i mercantilització d'importants sectors fins aleshores públics (energia, sanitat...) i

un gran procés de desregulació d'àmbits com el financer. Aquest fet va ser especialment intens, en un principi, als EUA i al Regne Unit, i després s'acabà traslladant al conjunt de països europeus.

Les conseqüències socials d'aquesta nova situació foren extraordinàries. Als EUA, per exemple, les desigualtats socioeconòmiques van augmentar molt. Si en els anys setanta l'1% de la població nord-americana acumulava el 9% de la riquesa total, el 2012 aquest 1% concentrava ja el 24% de la riquesa.⁶ Aquest fet ha estat catalogat per Paul Krugman com «la gran divergència», referint-se a l'enriquiment gradual d'una minoria, en contraposició al procés de convergència social i econòmica que els EUA havia assolit amb el *New Deal* a les dècades dels trenta i dels quaranta, i Europa després de la Segona Guerra Mundial.⁷ Aquest procés ha portat els EUA a ser un dels països del món amb un índex de desigualtat socioeconòmica més gran, amb nivells equiparables als de països del continent africà, fet que s'ha traduït en una greu fractura social.

Si insistim en els EUA és perquè representa l'epítom del procés de ruptura del contracte social, però també perquè Europa, si bé encara a molta distància de les xifres nord-americanes, sembla dirigir-se cap a aquesta realitat. En tot cas, els nivells de retallada de la despesa social, de privatització de sectors com la sanitat o l'increment exponencial de les desigualtats socials també van experimentar un punt d'inflexió des de finals dels setanta a Europa, procés que s'ha accelerat des de l'inici de la crisi amb la posada en pràctica de les anomenades polítiques d'austeritat.

2.1.2. *Capitalisme de casino*

Hi ha almenys quatre causes que ajuden a explicar aquest gir polític, social i econòmic que va tenir lloc a partir dels anys setanta i que arriba fins a l'actualitat. Un primer factor està relacionat amb el context de globalització i la mutació patida pel sistema capitalista, que, afavorit pel procés de desregulació, ha passat de ser un capitalisme majoritàriament industrial (de fàbrica) a un capitalisme financer, o *capitalisme de casino*, en el qual el 93% de l'economia són finances i joc especulatiu. La concepció del capital que els guanys en l'economia real són limitats ha fet que s'avanci en el procés de financerització i mercantilització. Així mateix, com indica David Harvey, s'ha produït un procés d'acumulació per desposseïó caracteritzat per la mercantilització i privatització de béns i serveis que, pel seu caràcter públic o comunal, estaven anteriorment tancats al mercat.⁸

Un aspecte central en aquest nou marc és, sens dubte, el paper de l'Estat-nació, el qual s'havia erigit en l'actor regulador clau en el contracte social de postguerra. En el context de globalització, l'Estat-nació ha estat incapaç de controlar i regular l'activitat financera promoguda pels mercats. Així, mentre la política se segueix jugant en l'obsolet mapa dels Estats-nació, l'economia té lloc en el mapa de les transaccions financeres internacionals: dos mapes, per tant, incoherents i incompatibles entre ells. El sociòleg Zygmunt Bauman ha sintetitzat aquest procés indicant que el que s'ha produït és, en definitiva, un divorci entre poder i política:

«Avui tenim un poder que s'ha tret de sobre la política i una política despullada de poder. El poder ja és global; la política segueix sent llas-timosament local. Els estats nacionals territorials són districtes policials de la llei i l'ordre, i abocats a plantes locals de remoció i reciclatge de l'escombraria que ocasionen els problemes i riscos generats a escala global.»⁹

2.1.3. *Refeudalització de les relacions laborals*

Un segon factor, relacionat amb el primer, va lligat a les transformacions experimentades en l'àmbit del treball i a la demografia de molts dels països occidentals. Per una banda, la globalització ha incentivat enormement els processos de deslocalització industrial, augmentant els nivells d'atur i allunyant l'horitzó de la plena ocupació que augurava el model de l'Estat del benestar. Segons el filòsof i periodista André Gorz, el que vivim és una *refeudalització* de les relacions laborals als països occidentals, on la mà d'obra s'està precaritzant de nou amb l'únic objectiu de tornar a competir amb la mà d'obra barata dels països de la perifèria. Els països occidentals —especialment els de la semiperifèria, com ara Espanya— estan dualitzant els seus mercats laborals entre una massa de precaris o *outsiders* i una minoria d'*insiders* amb certes perspectives d'estabilitat laboral.¹⁰ O, en paraules del filòsof Slavoj Žižek, avui ens trobem davant una massa de persones disposades a deixar-se explotar,¹¹ que, a més, han perdut la identitat de classe (a causa dels múltiples tipus de contracte i de les con-

dicions postfordistes del treball, en les quals el treballador ja no se socialitza al voltant de la fàbrica i no confereixen al sindicat el paper de mediador clàssic. Paradoxalment, i si comparem aquesta situació amb la que té lloc als països emergents, assistim a un cert procés global d'igualació a la baixa dels salaris, del poder adquisitiu i de les condicions socials.

Finalment, aquestes transformacions internes també han d'incorporar al debat el factor demogràfic. Fins a un cert punt es podria argumentar que els Estats del benestar «han mort d'èxit», si es té en compte l'augment en l'esperança de vida experimentat per aquestes societats i l'encariment que ha comportat aquest fet.

2.1.4. Hegemonia del pensament neoliberal

Un tercer factor és el teoritzat per autors com Susan George en *El pensamiento secuestrado*¹² o Naomi Klein a *La doctrina del shock*¹³: el pensament socialdemòcrata que va afavorir el pacte social de postguerra s'ha vist ideològicament derrotat en els últims trenta anys per un *pensament de tipus neoliberal o ultraliberal*. Per a Susan George, aquesta derrota no ha estat casual sinó part d'un programa organitzat, orientat a qüestionar el paper de l'Estat i que va ser impulsat, des de finals dels setanta, en el pla polític, per dirigents com Ronald Reagan als EUA o Margaret Thatcher al Regne Unit; en el pla mediàtic, per un oligopoli d'empreses de comunicació al servei dels interessos dels seus accionistes principals i, en el

pla acadèmic, per una sèrie d'universitats encarregades de legitimar les grans decisions econòmiques. L'hegemonia cultural del neoliberalisme, que té molt poc a veure amb les idees primigènies del liberalisme promulgat per Adam Smith, ha estat rotunda i ha creat un nou sentit comú, en el qual la mateixa socialdemocràcia s'ha vist atrapada.

2.1.5. Societat de l'hiperconsum

El quart i últim factor és de tipus cultural i està relacionat amb l'individu resultant de la *societat de l'hiperconsum*, si utilitzem la terminologia del sociòleg francès Gilles Lipovetsky.¹⁴ Per a aquest autor, la societat postmoderna es caracteritza per un hedonisme desenfrenat o per una mercantilització cultural que responen a l'existència d'una segona revolució individualista. Aquest *neoindividualisme* ha estat el brou de cultiu d'un procés d'atomització social que s'ha anat gestant tots aquests anys i que, a més, està relacionat amb el procés de financerització del consum que s'ha produït en les classes treballadores, davant la progressiva disminució dels salaris reals i pel desig d'assolir un nivell de vida d'acord amb una classe mitjana generalitzada. Aquests individus, indica Bauman, han transitat de la seva condició de «ciutadans» a la de «consumidors», desactivant i domesticant el paper crucial que el moviment obrer havia tingut en l'apuntament dels drets socials en els últims decennis.

La interacció de tots aquests processos ha contribuït a les greus fissures del contracte social de postguerra. Enfront, s'ha consolidat un model d'economia

financeritzada, que aspira a autoregular-se detestant tot tipus de contrapoder i caracteritzada per la generació imponent de desigualtats socials.

2.2. La realitat espanyola: davant la fractura social i la crisi de la cultura de la Transició

És obvi que els aspectes més de tipus global i regional que acabem d'analitzar han afectat durant tot aquest temps la realitat espanyola. No obstant això, com indicàvem al principi, Espanya, per les seves circumstàncies polítiques i socials, va arribar tard al «cicle virtuós» de creixement econòmic i desenvolupament social. Si bé l'època del *desarrollismo* espanyol ja va suposar un primer procés de creixement econòmic, els pilars de l'Estat social van quedar configurats amb la Constitució espanyola i els pactes previs i posteriors que es van produir en el context de la Transició.

2.2.1. La fractura social ja ha començat...

Durant els trenta anys que van seguir la Constitució, Espanya va anar desplegant un conjunt de polítiques socials i incrementant-ne la despesa. Aquest procés no va ser lineal. La crisi de principis dels noranta, per exemple, suposà un notable fre a l'iniciat una dècada abans. Tot i això, si comparéssim el conjunt de la UE amb la realitat espanyola s'observaria que des dels vuitanta es va començar un lent però constant procés de convergència social, també gràcies als fons d'ajuda destinats per les institucions europees. Sigui com sigui, la cri-

si iniciada oficialment el setembre del 2008 ha destrossat tot aquest procés i ha enfonsat l'economia i la societat espanyola en un abisme impensable uns anys abans, en plena bombolla immobiliària. Tots els informes, tant nacionals com internacionals, apunten en una mateixa direcció:

- Espanya ha incrementat dramàticament els índexs de pobresa, que ja afecten una de cada cinc persones, i l'índex de pobresa infantil (20%) és un dels més elevats d'Europa.

- Gairebé un terç de la població es troba en risc d'exclusió social, mentre que les desigualtats de renda s'han disparat, fins al punt que la diferència entre les rendes més i menys elevades han augmentat un 30% des del 2006, fet que ha convertit Espanya en el país de la UE amb més desigualtat de renda, darrere fins i tot de Romania, segons la OCDE.¹⁵

- S'està produint un cert procés de descomposició de la classe mitjana, que ha vist caure en picat el seu poder adquisitiu, els seus nivells salarials i les seves condicions de vida. Aquest procés de desclassament ha dut a la cua de l'assistència social milers de persones que no hi havien estat mai i ha reconfigurat, doncs, el rostre de la pobresa i de l'exclusió a Espanya.

- S'està consolidant la figura del «treballador pobre», és a dir, persones que tot i tenir una feina, no tenen prou ingressos per a satisfer les necessitats bàsiques i freguen l'exclusió social. La taxa de pobresa

laboral ha passat del 10,7%, el 2007, al 12,7%, el 2012.¹⁶ De la mateixa manera, s'està produint un augment significatiu de l'anomenat «precaritat», és a dir, persones amb formació qualificada que, tanmateix, viuen en una temporalitat i eventualitat constant i no desitjada.¹⁷

Tal com la Fundació Foessa ha indicat, del 2007 al 2011 la pobresa s'ha fet «més extensa, més intensa i més crònica».¹⁸ Des de la mateixa OCDE, però també des d'organitzacions com Càritas, s'ha alertat que aquestes xifres no fan sinó portar-nos cap a una fractura social de greus conseqüències: una societat de rics i pobres, amb una classe mitjana alarmantment depauperada, amb un «ascensor social» que només funciona en direcció descendent i sense un sector públic capaç de compensar les creixents desigualtats socials. En aquest sentit, els processos de privatització de la sanitat, l'augment de taxes universitàries o judicials, o bé l'agressiva reforma laboral, només certifiquen la defunció de la suposada igualtat d'oportunitats que la Constitució hauria de garantir. Ens endinsaríem, així, en una societat cada vegada menys basada en la cohesió social i molt més propera al model de vida nord-americà, en el qual, recordem-ho, impera un cert darwinisme social, ja que l'*american dream* –els índexs de desigualtat social interna estan a la vista– no funciona per a tothom.

2.2.2. Economia del totxo, crèdit fàcil i frau fiscal

Cal preguntar-se per les causes d'aquesta deriva. Més enllà de l'explicació ob-

via de la desocupació (27% de la població i 57% de desocupació juvenil), hi ha almenys dues causes principals. La primera està relacionada amb el «model» de creixement en què s'ha basat l'economia espanyola les dues últimes dècades. L'«economia del totxo» impulsada pels dos grans partits al govern (Partido Popular i Partido Socialista Obrero Español) entre 1994 i 2008, va generar un augment espectacular del valor del patrimoni de les famílies, que va créixer el triple en tan sols deu anys, gràcies a la contínua alça dels preus de l'habitatge (segon l'OCDE, el 2009, el preu de l'habitatge espanyol es trobava sobrevalorat en un 41%).¹⁹ Això fou degut essencialment a l'existència d'un sistema de crèdit fàcil, incentivat per les entitats financeres, així com a un clima polític i social en el qual la compra i venda d'habitatges es va interpretar com la millor de les inversions de futur. Paradoxalment, durant aquesta suposada etapa de bonança, el «salari real», el que té relació amb el cost de la vida, de la majoria de ciutadans es va estancar i fins i tot experimentà una certa tendència a la baixa.²⁰ Pocs sectors socials, i encara menys polítics, van criticar amb contundència la fragilitat econòmica i els greus problemes ètics i mediambientals de tot aquest model.

Després dels dos primers anys de crisi (2008-2010), s'inicià aleshores, oficialment un 12 de maig de 2010, l'«era de l'austeritat». L'increment del deute públic –una part important del qual era deute privat nacionalitzat després del rescat als bancs–²¹ va alarmar, entre altres, el govern alemany i les institucions europees, que obligaren països com

Grècia, Portugal, Itàlia o Espanya a retallar dràsticament la despesa pública per minorar la quantitat del deute, molt sovint amb mesures antidemocràtiques que no tenien en compte les decisions de governs o parlaments suposadament sobirans. Després de més de tres anys de polítiques d'austeritat, el resultat ha estat l'increment de l'esquerra social i l'empitjorament de la depressió econòmica.

La segona causa que explica la defunció del pacte social a Espanya és un reflex de les problemàtiques que hem detallat en l'anàlisi del pla global: el model social espanyol ha tendit a finançar-se mitjançant les rendes del treball, com a conseqüència de l'habilitat i capacitat de les grans rendes del capital d'evadir gravàmens. Un estudi del Sindicato de Técnicos de Hacienda (GESTHA) xifrava recentment el frau fiscal a Espanya en un 23% anual. Això vol dir que, al fisc espanyol, se li escapen uns vuitanta mil milions d'euros anuals, dels quals la major part correspon a impostos que evadeixen les principals companyies de l'Ibex-35.²² Si tenim en compte que les retallades socials han suposat des del maig del 2010 uns quants milers de milions d'euros, són obvis els beneficis socials que es podrien derivar d'un control més gran del frau fiscal si hi hagués més voluntat i, sobretot, una capacitat política per a fer-ho.

2.2.3. Crisi institucional?, crisi de la cultura de la Transició?

Crida l'atenció que un dels primers lemes corejats per milers i milers de joves a les places de tot Espanya en aquells dies del

maig del 2011 fos: «No ens representen». En els debats, reflexions, articles i iniciatives socials que s'han multiplicat des d'aleshores ha imperat una profunda crítica a l'anomenada «partitocràcia espanyola», fent especial referència als dos grans partits (PP i PSOE) que han governat el gruix de les institucions des de l'inici de la democràcia. Així mateix, les dades del CIS indiquen que aquest crític col·lectiu no és anecdòtic: en els últims anys, i encoratjat pels casos de corrupció, la classe política i els partits polítics han estat les institucions que la ciutadania enquestada ha valorat pitjor, a més de situar-se també entre els principals problemes del país. El bipartidisme, que les assemblees del 15-M van representar amb l'acrònim PPSOE per criticar les ínfimes diferències que separaven dos partits teòricament oposats en l'espectre ideològic, ha caigut també a uns nivells històrics.²³ La creixent desafecció política i institucional és greu i indica un desgast extraordinari dels partits que fins ara han guiat les institucions democràtiques.

Però, més enllà de la realitat conjuntural, n'hi ha una altra de tipus més estructural. El 15-M va fer envellir, de sobte i inesperadament, els partits polítics. El reclam d'una nova manera de fer política no sembla haver estat entesa per molts dels principals partits. Es produeix, així, una tensió entre «vella» i «nova» política, en la qual el més preocupant és la tossudesa de la primera a negar o a no escoltar les demandes de regeneració de la segona. Tot aquest procés, que té un fort component generacional, ha estat caracteritzat per alguns autors com la crisi de la cultura de

la Transició o com una «crisi de règim».²⁴ Aquesta crisi apuntaria al qüestionament i deslegitimació d'un relat polític construït, en el qual es parlava d'una «transició modèlica» basada en el pacte entre diferents agents socials i polítics.

El 15-M s'ha erigit en una expressió ciutadana que ha qüestionat els fonaments d'aquest relat, posant en entredit la manera de fer política o el rumb de les institucions polítiques. Aquest fet com-

porta, per tant, una urgent revisió del que hi ha perquè pugui ser repensat, reconstruït i legítimat per una generació que no se sent part de les narratives que conformen el model actual. Aquest exercici és urgent, no solament per la fractura social de què hem parlat en l'apartat anterior, sinó perquè les noves coordenades polítiques s'han de dotar de nous consensos que siguin, a més, elaborats d'una manera nova, comptant amb la participació de tothom, i fets des de sota.

3. «ALGUNA COSA NOVA ESTÀ PASSANT»: ELS MOVIMENTS SOCIALS DAVANT EL CANVI D'ÈPOCA

Dos anys després del 1848 semblava que tot havia fracassat. Però no va ser així a llarg termini. S'implementà un bon nombre de mesures liberals. Va ser, per tant, un fracàs momentani, que a la llarga es convertí en un èxit, si bé ja no va ser en forma d'una revolució.

ERIC HOBSBAWM

A través d'una anàlisi historiogràfica i reflexionant sobre el treball de Karl Polanyi, *La gran transformació*, el sociòleg Michael Burawoy considera que la situació actual s'insereix en el que anomena una «tercera onada de mercantilització».²⁵

Amb aquesta idea, Burawoy vol assenyalar que en els dos últims segles s'han produït tres grans moments (segle XIX, primera meitat del segle XX i l'etapa iniciada des dels anys setanta) en els quals determinades qüestions de la vida com ara el treball, la terra, el coneixement o la salut han passat a convertir-se en mercaderia, i aquest fet ha suposat un intens procés de desposseïció de béns comuns cap a interessos privats. Per al sociòleg, aquests processos també s'han caracteritzat, almenys en les dues primeres etapes, per generar una reacció social que ha intentat contrarestar aquest procés d'acumulació: si en la *primera onada de mercantilització* el paper del moviment obrer hauria estat clau, en la *segona*

onada les regulacions estatals en van ser l'aspecte determinant. En aquest sentit, l'autor es pregunta si els moviments socials actuals poden ser la reacció a aquesta tercera onada de mercantilització.

Tenint present la pregunta que es formula Burawoy, el que és obvi és que els moviments socials que han sorgit en aquest nou cicle de protestes presenten moltes novetats tant en el contingut com en la forma en què aquestes mobilitzacions es produeixen. Segons Castells, ens trobem davant el que anomena «moviments socials en xarxa», si es tenen en compte el seu caràcter tant local com global i la seva manera d'estar interconnectats.²⁶

3.1. Una xarxa global de moviments socials?

La revolta a Tunísia a finals del 2010 (precedida per les protestes a Islàndia) va iniciar una etapa històrica de mobilitzacions socials a escala global. A la caiguda de Ben Ali (gener del 2011) s'hi han anat sumant posteriorment importants mobilitzacions socials a Egipte (per partida doble), el Marroc, el Iemen, Grècia, Espanya, Itàlia, Portugal, els EUA, Xile, Mèxic, Turquia o Brasil. Dins de tots aquests contextos hi ha diferències evidents, però alhora nombroses similituds, tant en el contingut de les protestes com en les formes de mobilització. Destaquem a continuació algunes d'aquestes característiques compartides que ens semblen significatives.

En primer lloc, tots aquests moviments han presentat una especificitat local o estatal (és obvi que no es poden comparar les característiques històriques o socioculturals de, per exemple, Tunísia i els EUA), si bé hi ha una certa lògica transestatal i global en comparar totes les protestes. Per a alguns autors sembla haver-hi un patró similar en el tipus de persones que protesten: persones pertanyents especialment a un entorn urbà, mogudes pel deteriorament de les condicions de vida, per una creixent frustració davant la manca d'oportunitats i que han posat en entredit la legitimitat del poder polític i de les institucions. Encara més: en general ha predominat clarament un perfil de joves de classe mitjana, que han catalitzat el malestar generalitzat en la seva societat.

En segon lloc, Internet i les xarxes socials han estat les eines clau en les

mobilitzacions, però no, com a vegades es confon, la seva causa. Les xarxes socials com *Twitter* o *Facebook* han servit com a instruments d'amplificació i dinamització de les protestes, de coordinació, comunicació i capacitat autoorganitzativa, com també de contagi de les emocions i de l'estat d'ànim d'un lloc a un altre. En tots aquests contextos s'ha produït una complementarietat entre les xarxes i la presència als carrers, destacant l'ocupació de l'espai públic com a àgora de reflexió, de debat, de reivindicació i de resistència. Un fet significatiu és que el 15 d'octubre del 2011 una xarxa global de moviments mobilitzés milions de persones a 951 ciutats de 82 països del món sota un mateix lema: «Units per a un canvi global».

En tercer lloc, les mobilitzacions han adquirit una forma d'organització molt horitzontal, descentralitzada, distribuïda i rizomàtica. Aquesta forma d'organitzar-se es caracteritza per la interrelació i influència mútua dels diferents nòduls (individus) que configuren aquesta xarxa global. Així mateix, els individus es converteixen en «autocomunicadors de masses», en difondre mitjançant *tuits*, publicacions a *Facebook* o vídeos a *Youtube* determinades informacions o idees que poden adquirir un caràcter viral i de molt impacte.²⁷ Cal destacar com a la Plaza del Sol de Madrid, a la plaça Taksim d'Istanbul o als carrers de Sao Paulo van ser les imatges virals de repressió policial les que amplificaren i donaren una enorme força a les mobilitzacions posteriors.

Un quart i últim aspecte és la capacitat d'aquests moviments de construir un *contrasentit comú* que vol contrare-

tar la informació i el «sentit comú» hegemònic, elaborat pels poders polítics o mediàtics, la màxima expressió dels quals, en el cas espanyol, es troba en expressions com «no hi ha alternativa» o «hem viscut per damunt de les nostres possibilitats». Així, els originals lemes de les pancartes a les places o les idees que acaben circulant per les xarxes socials han tingut un fort component simbòlic capaç d'influir en l'imaginari col·lectiu.

En definitiva, aquests moviments socials en xarxa són l'expressió d'una insatisfacció amb l'*status quo*, però també signifiquen la demanda de més i millor democràcia i un desig d'emancipació social. Són el símptoma d'un procés de creixent politització i empoderament social davant una realitat global cada vegada més antidemocràtica, en la qual actors tradicionals com els partits han perdut potestat davant els mercats financers i legitimitat davant les seves societats. Per altra banda, davant el pragmatisme que sovint s'exigeix a aquests moviments, és important entendre tots aquests processos –encara incipients– com un «aprendre fent», en què el mateix procés es converteix en el missatge a interpretar. La qüestió fonamental és ser conscients que els moviments socials han estat crucials històricament en l'anticipació de nous valors, i de vegades s'han convertit en les palanques dels grans canvis socials.²⁸

3.2. «Dormíem; ens hem despertat»: alguns apunts sobre el 15-M

Aterrant en la realitat espanyola, la principal reacció social en el context de cri-

si ha estat l'anomenat 15-M. Més enllà de la interpretació que es faci d'aquest complex moviment social, el que sembla clar és que està sent sobretot un «fenomen repolititzador». Amb això ens referim a la gran capacitat social que ha tingut de despertar consciències que estaven adormides i, alhora, d'invitar tota una nova generació jove –i no tan jove– de ciutadans a participar activament en els assumptes públics. «Dormíem; ens hem despertat», deia un cartell de la Puerta del Sol de Madrid. Aquesta frase sintetitza la letargia en la qual vivíem com a ciutadans enmig d'una bombolla immobiliària i en una deriva consumista que només hem sabut comprendre, criticar i qüestionar *a posteriori*.²⁹ Una letargia que ha facilitat la gradual colonització de la política per part dels interessos privats. Si el 15-M ha fet alguna cosa és retornar a la societat nous debats, obligar-nos a pensar i a posicionar-nos, entendre les fractures i els problemes actuals, així com dibuixar entre tots possibles alternatives de futur.

És important entendre que el 15-M no és un subjecte polític homogeni, amb veu pròpia, sinó més aviat un espai d'entrada i de sortida en què molts ciutadans han participat. Algunes iniciatives com les Plataformes d'Afectats per les Hipoteques (PAH) o les diferents «marees» en defensa dels serveis públics han estat amplificades pel 15-M. Al seu torn, nombroses iniciatives de creació de teixit social lligades al món associatiu, l'economia social o el consum responsable s'han vist enfortides per aquest moviment, alhora que alguns vells partits s'han vist obligats –tot i que no ho reconeguin– a un exercici d'in-

trospècció i de revisió de les seves pràctiques i discursos. El 15-M és un moviment, per tant, de fons, que ja no està a les places sinó en petites assemblees de barris, en centenars d'iniciatives ciutadanes i, en definitiva, en la manera de pensar de moltes persones. El 15-M és un moviment intergeneracional, si bé els més joves n'han estat capdavanters. Són joves que formen part del «precariat» i per als quals l'«ascensor social» que el relat oficial oferia (estudiar una carrera universitària, aconseguir un bon treball, assolir benestar i estabilitat laboral i social), simplement, s'ha truncat.

Moltes de les característiques a què hem al·ludit analitzant els moviments socials en altres contextos es poden trobar també en el 15-M. Destaca, en aquest sentit, la seva forma de procedir. Entre altres aspectes es poden indicar el caràcter no violent, descentralitzat i autogestionat, en què ha imperat la lògica del «fes-ho tu mateix» a l'hora d'organitzar assemblees i mobilitzacions; o bé la seva horitzontalitat i autorepresentativitat, rebutjant la utilització d'etiquetes identificatives o la visibilització de líders concrets.

Un altre tret constitutiu interessant és l'agenda que el 15-M ha anat construint. La novetat resideix no tant en les seves demandes concretes, sinó en la manera com s'ha anat configurant. Aquesta agenda es caracteritza per «buscar una sortida de la crisi cap a una forma de vida construïda col·lectivament». Tothom hi pot fer aportacions i els consensos, que en molts casos responen a demandes tradicionals, són ge-

nerats i construïts novament des de baix, com si fossin un document *wiki*, obert a la participació, opinió, saviesa i subjectivitat de cadascun dels seus participants. Com alguns han dit, el conjunt d'iniciatives i accions sorgides arran del 15-M s'han convertit en una escola d'aprenentatge polític. Un aprenentatge en el qual conflueixen noves i velles maneres de fer, d'entendre la política i la societat, o de convocar i organitzar-se.

Per últim, un element fonamental per a entendre l'origen i el futur del moviment 15-M és la seva dimensió virtual. En aquest treball col·lectiu ja no importa només la presència física, com tradicionalment, ni tampoc els indicadors habituals per a mesurar l'èxit o el fracàs d'una convocatòria determinada (nombre de manifestants, etc.). Els carrers i les places han estat un lloc important de visualització i reivindicació, però la xarxa ha estat clau en l'articulació i com a espai de participació política, des del qual milers de persones han seguit per *streaming* les accions convocades pels diferents col·lectius. Tot això ha demostrat que la intensitat de l'intercanvi i la comunicació presencial no han d'anar pas en detriment de la digital i viceversa. Internet es presenta, doncs, com un espai de discussió i articulació política clau per a les transformacions socials i polítiques que estan tenint lloc. Però la seva centralitat també està en la ruptura, segurament irreversible, d'un doble monopoli: el de la forma de fer política, a través dels partits polítics i de les institucions, i el de la forma de comunicar, a través dels mitjans de comunicació de masses.

4. «SÍ, ES POT!»: APORTACIONS I PROPOSTES PER A UN NOU RUMB SOCIAL

Jo no puc dir que «un altre món és possible»
(tot i que aquesta frase es repeteixi molt),
sinó que un altre món és SEGUR.

JOSÉ LUIS SAMPEDRO

Fins ara hem subratllat dues tesis principals: 1) l'escenari actual és en gran part el resultat de l'esquerda de dos contractes socials que han regulat la nostra vida en les últimes dècades i per un desplaçament del poder de la política a les finances; 2) en un context de deteriorament socioeconòmic i de crisi institucional, els moviments socials actuals, tant a escala global com en la realitat espanyola, s'han erigit en un actor clau, caracteritzat pel seu funcionament en xarxa i per la seva demanda de més democràcia i justícia social.

Amb aquest marc de fons, aquest últim apartat té com a objectiu apuntar algunes de les principals aportacions i propostes dels moviments socials en el context espanyol, però amb una mirada inequívocament global. Hem agrupat aquestes propostes en cinc grans eixos: 1) aquelles que tracten de fer front a la *crisi de la representativitat*; 2) les que busquen fer front al *deute i el dèficit fiscal*; 3) algunes propostes per a abordar la preocupant *mercantilització de la vi-*

da quotidiana que s'està produint; 4) les que estan relacionades amb *el món del treball*, i 5) aquelles centrades en la *crisi ecològica i en la cura de les persones*.

Som conscients que dins d'aquests eixos no hi ha totes les propostes que són objecte de debat, i que per raons d'espai no podem anar a fons en les idees aquí recollides. De la mateixa manera que som conscients que, davant el fosc panorama actual, algunes d'aques-

tes propostes poden ser vistes gairebé com a irrealitzables. Tanmateix, les pàgines següents poden servir per a dibuixar una panoràmica general de les demandes i debats existents en els moviments socials, mostrar que hi ha alternatives a les polítiques imperants i explorar un possible full de ruta que encoratgi un canvi de rumb.

4.1. Davant la crisi de la representativitat i la «democràcia de baixa intensitat»: l'aposta per la participació ciutadana i la democràcia radical

La crisi financera, a més de les terribles conseqüències que està generant sobre la població, contribueix a soscavar els mateixos fonaments de la democràcia. Com ja s'ha indicat, hi ha una creixent asimetria entre una política encara circumscrita a l'àmbit de l'Estat-nació i un sistema econòmic globalitzat que, al seu torn, s'ha convertit en una amenaça a la sobirania dels Estats i constitueix *de facto* una «mercatocràcia».

De la mateixa manera, assistim a una creixent diferenciació entre els espais de representació de la ciutadania (per exemple, el Parlament) i els llocs on veritablement es prenen les decisions (Berlín, Frankfurt, etc.), així com a una pèrdua creixent de la capacitat de la ciutadania per a influir en la política més enllà de la seva participació electoral. Tot això fa que la crisi vagi generant una gran desafecció social que fa més profunda la desconfiança en la democràcia representativa i augmenta la distància que hi ha entre governants i electors, i entre la ciutadania i els partits polítics.

I, fins i tot, cal preguntar-se si és possible l'existència de la mateixa democràcia quan pràcticament no hi ha instruments de control sobre el capitalisme financer i quan els Estats es mostren cada vegada més impotents a l'hora de controlar l'economia.

Davant aquesta contradicció entre un capitalisme en extensió i una democràcia reduïda al pla procedimental —és a dir, guanyar eleccions—, augmenten les veus que reclamen aprofundir la democràcia en totes les dimensions que afecten la vida quotidiana, passant d'una democràcia tutelada, restringida i «de baixa intensitat» a «una democràcia d'alta intensitat».³⁰ Una democràcia que vagi més enllà de les institucions, que pugui ser aplicada a molts àmbits de la vida si l'entenem com el reconeixement dels drets socials, i que assumeixi que parlar de política és referir-se a la capacitat de donar resposta als problemes col·lectius. En aquesta reclamació per una democràcia més àmplia o «real» que posi en el centre la ciutadania i els problemes col·lectius, cada vegada hi ha més propostes que reivindiquen més participació en la gestió dels assumptes comuns i una altra manera d'entendre la política.

Seguint Àngel Calle³¹ podem contraposar la democràcia representativa, la democràcia participativa i la democràcia radical. La *democràcia participativa* seria aquella que es basa en procediments institucionals, que és gestionada «des de dalt» i que complementa les seves formes de decisió amb aportacions «des de baix». Algunes propostes que es relacionen amb aquest model són els referèndums revocatoris de mandat, les

iniciatives legislatives populars, els exercicis de rendició de comptes, els consells deliberatius, els pressupostos participatius o les iniciatives que busquen més transparència en l'acció política.³²

Com a complement a aquesta, segons Calle trobaríem la *democràcia radical*, que englobaria aquelles propostes que es duen a terme «des de baix», de forma deliberativa, basant-se en l'horitzontalitat i que busquen la satisfacció conjunta de necessitats. Així, diverses iniciatives basades en l'assemblearisme i la democràcia directa, algunes accions que es basen en l'ús de les noves tecnologies enquadrades en l'anomenada tecnopolítica, o fins i tot els diferents «projectes constituents» que busquen reformular el contracte social «des de baix», poden ser vistos com a espais i expressions d'experimentació d'aquesta democràcia radical.

En tot cas, i més enllà d'aquesta distinció, sembla urgent la creació de formes d'innovació política que des de les institucions estenguin la participació ciutadana a tots els nivells, alhora que, com s'insisteix des dels moviments socials, cal que els ciutadans es reapropriïn aquells assumptes de caràcter col·lectiu que afecten la seva vida quotidiana.

4.2. Davant el deute i el dèficit fiscal: l'aposta per les auditories ciutadanes del deute i una fiscalitat justa

La crisi financera s'ha vist acompanyada de discursos que la interpretaven com una espècie de fenomen inevitable i que hauria tingut lloc, entre altres coses, perquè havíem «viscut per damunt

de les nostres possibilitats». Aquest tipus d'afirmacions sorgeixen especialment quan es defensa l'ortodòxia presupostària al mateix temps que, sovint, i en nom de la competitivitat i l'eficiència, s'afirma que «no hi ha alternativa» a les retallades en la despesa social. Davant d'això, ens volem aturar en les propostes que diferents instàncies plantegen sobre dos àmbits econòmics: el deute i la fiscalitat.

Per a entendre les propostes sobre el deute, cal recordar, en primer lloc i com s'ha indicat en el primer apartat, que la composició d'aquest deute és fonamentalment privat. Per tant, no sembla cert que el sector públic sigui el principal responsable del deute total, com de vegades s'ha afirmat.³³ Més aviat ha estat la banca i les grans corporacions les que s'han endeutat excessivament durant els anys de bonança econòmica. Per altra banda, cal tenir en compte que l'Estat s'ha endeutat a costa dels contribuents per ajudar la banca privada, que així està aconseguint reconvertir el seu deute privat en deute públic a través de diferents mecanismes i avals.³⁴ A més, la recent reforma de la Constitució indica en el seu article 135.3 que «el pagament dels crèdits per a satisfer els interessos i el capital del deute públic gaudiran de prioritat absoluta» sobre qualsevol altra partida de despesa (en sanitat, educació o pensions, per exemple), d'aquesta manera es blindava el capital financer d'un possible impagament per part de l'Estat.

Davant d'aquesta situació, dins els moviments socials cada cop es planteja amb més força l'opció de no pagar el deute o, seguint l'experiència de països com l'Equador,³⁵ de sol·licitar la realitat

zació d'una *auditoria ciutadana*³⁶ sobre tots els deutes (públic i privat) que s'encarregués de determinar responsabilitats, debatre sobre la legitimitat del deute i fixar les condicions del seu pagament.³⁷

Pel que fa a la *fiscalitat*, cada vegada són més les veus que reclamen un model més just i progressiu, tal com proposa la Plataforma per a una Fiscalitat Justa,³⁸ com també la necessitat de lluitar contra el frau fiscal, els paradisos fiscals i l'especulació financera. Una mirada a aquesta matèria permet constatar que hi ha un tracte molt desigual entre el que es dona a les rendes del treball i el que es dona a les del gran capital. Així, mentre la classe mitjana i baixa ha experimentat una pujada d'impostos arran de la recessió, s'ha produït un manteniment de figures com les Societats d'Inversió de Capital Variable (les SICAV), en les quals el gran capital només tributa l'1%. Quant al frau fiscal i la seva procedència, hi ha nombroses dades que posen en relleu la necessitat de regular aquesta paradoxa i posar-hi fi. Un informe recent indicava que el 94% de les empreses de l'Ibex-35 eludia impostos a paradisos fiscals,³⁹ alhora que organitzacions com Oxfam estimaven que un total de 14 bilions de dòlars s'amagaven en paradisos fiscals, la qual cosa suposava una pèrdua d'ingressos fiscals de 120.000 milions de dòlars anuals.⁴⁰ La recerca d'una fiscalitat progressiva, per tant, ha d'anar ineludiblement acompanyada de la lluita contra els paradisos fiscals.

Convé tenir presents aquestes qüestions quan en diferents àmbits es parla de la inevitabilitat de reduir la despesa

social o quan s'afirma que només «tindrem l'estat del benestar que ens podem permetre».⁴¹ I és que la fiscalitat i les retallades en despesa social són les dues cares d'un mateix debat: el debat sobre en qui recau la despesa de la crisi tant a l'hora de contribuir a les arques de l'Estat, com a l'hora de veure qui surt perjudicat per les retallades. I en ambdós casos, els més perjudicats estan sent els més dèbils.

Finalment, davant la lluita contra l'especulació financera, una de les propostes més conegudes és la reclamació de la Taxa Tobin o, segons altres organitzacions, «Taxa Robin Hood». Aquesta taxa, reivindicada els últims anys per organitzacions com ATTAC, pretén frenar l'especulació que es produeix en els mercats bancaris imposant un gravamen a les transaccions financeres i destinant el que es recapti a finalitats socials o al control de les crisis financeres.

4.3. Davant la mercantilització de la vida quotidiana: els béns comuns i la sobirania alimentària

Dins les propostes que intenten fer front a la mercantilització dels diversos dominis de la vida quotidiana i a tot allò que és fonamental per a la reproducció social, hi trobem l'aposta pels béns comuns i la sobirania alimentària.

Amb la gestió dels *béns comuns* o *procomú*⁴² s'al·ludeix a aquells sistemes socials i jurídics que faciliten la gestió compartida i l'administració d'un bé d'accés universal que pertany o és d'usudefruit gestionat de forma col·lectiva. Més enllà del seu règim de propietat, el bé comú ha de ser entès sobretot en ter-

mes relacionals. Així, un recurs és un «bé comú» mentre la gent s'hi sent vinculada, tant per a poder fer ús del seu patrimoni com per a estar interessat en la seva conservació i/o ampliació, amb la qual cosa anomenant «comú» un recurs compartit, se'n destaca que sobre aquests béns descansa una idea d'inalienabilitat. Es considera que aquests recursos pertanyen a la gent, per la qual cosa s'accepta que la seva conservació a llarg termini és més important que la seva maximització a preu de mercat.

Si es fa un repàs històric, es pot veure que la principal forma de gestió que s'ha produït de forma comunal ha estat relacionada amb la gestió d'alguns recursos naturals (aigües, rius, pastures, boscos, etc.)⁴³ i que aquestes formes de gestió, tan esteses abans de l'emergència del capitalisme,⁴⁴ han perviscut en alguns casos fins a l'actualitat. Tanmateix, el debat sobre aquests béns ha tornat a adquirir recentment gran força per dues raons. En l'àmbit teòric, Elinor Ostrom, premi Nobel d'Economia el 2009,⁴⁵ va mostrar, a partir de l'anàlisi de nombrosos casos de maneig de recursos col·lectius, com es poden crear institucions de gestió col·lectiva que permetin l'aprofitament sostenible d'aquests béns de forma duradora si es parteix almenys de dos principis: el compromís de les parts involucrades i la seva capacitat de supervisió sobre les institucions. D'aquí que la gestió dels béns comuns sigui vista a vegades com una expressió de la democràcia radical que s'ha mencionat anteriorment.

Però juntament amb aquest vessant teòric, ha estat Internet qui ha permès que els béns comuns adquireixin una

nova significació en convertir-se en un camp d'experimentació per a la innovació cooperativa, la creació cultural col·lectiva i la generació de coneixement compartit. Internet, a més, ha produït una experiència generalitzada d'abundància dels béns immaterials que contradiu el pressupost neoliberal de l'escassetat generalitzada i de l'associació dels mecanismes del mercat com a millor garantia d'eficiència. N'hi ha prou amb pensar en exemples com els diferents sistemes operatius lliures, la *wikipedia* o les llicències *creative commons* per a mostrar com les lògiques basades en la cooperació entre usuaris poden ser més efectives que unes altres formes guiades per criteris mercantils.

De la mateixa forma, cada vegada hi ha més pràctiques d'innovació social generades en l'entorn dels moviments socials que en major o menor mesura s'inspiren en aquesta noció del comú i la seva racionalitat, com passa amb iniciatives com ara les monedes socials i complementàries, els horts comunitaris, les botigues de roba a cost zero o les xarxes de reutilització d'objectes i de consum col·laboratiu. O també d'alguns equipaments i infraestructures, com els centres socials autogestionats, el *cohousing* o les cooperatives d'habitatge en drets d'ús.⁴⁶

En definitiva, els béns comuns són un interessant camp d'innovació que busca fer prevaler les necessitats sobre el consum i prioritzar el valor de l'ús del bé davant el seu possible valor d'intercanvi en el mercat. La qual cosa fa que des d'algunes instàncies es vegin aquests béns com una estratègia interessant per a frenar el procés de mercantilització de

la vida quotidiana, cobrir les necessitats bàsiques de la població a partir de les relacions comunitàries i connectar experiències de resistència a la privatització i l'escassetat artificialment imposada pel neoliberalisme.

Juntament amb els bens comuns, una altra proposta per a frenar el procés de dependència del mercat en un sector estratègic com l'alimentació és la sobirania alimentària. La sobirania alimentària pot ser definida com el dret dels individus, pobles i comunitats a definir les seves polítiques i estratègies agrícoles i alimentàries per a la producció i distribució sostenible d'aliments. Sota aquesta idea general, aquest concepte es converteix en un paraigua que abasta tots els aspectes vinculats a l'alimentació en considerar que un sector com aquest no pot dependre dels capricis del mercat internacional sinó que ha de ser una qüestió de seguretat i independència per als pobles.

Des de la *sobirania alimentària* s'aposta per la producció i el consum local davant les importacions; les explotacions pàgeses i familiars; s'intenta assegurar preus justos per als pàgesos a través d'aliances entre productors i consumidors; es busca garantir l'accés a la terra, a l'aigua, als boscos i altres recursos productius; i s'afavoreix la inversió pública per a fomentar l'activitat productiva familiar i comunitària.⁴⁷ De la mateixa manera, moltes iniciatives lligades a l'alimentació han trobat un ancoratge teòric en aquest paradigma, com les cada vegada més nombroses cooperatives de productors i consumidors agroecològics, les botigues de consum responsable, les xarxes d'intercanvi de

llavors autòctones, o les universitats i escoles rurals que busquen revitalitzar sabers autòctons.⁴⁸

Així, des d'aquesta perspectiva es considera que són els pobles i no els mercats els qui han de prendre les decisions relacionades amb la política alimentària i els qui han de decidir què i com produir. Per això, s'aposta per l'agricultura pàgesa com la millor garantia per a la producció d'aliments equilibrada, la sostenibilitat ambiental i la gestió harmoniosa del territori rural.

4.4. Repensar el treball: repartir el salari i l'ocupació, la renda bàsica i el reconeixement dels treballs invisibilitzats

Actualment tenim una capacitat productiva molt més gran que la que hi ha pogut haver en qualsevol època històrica gràcies als avenços tecnològics i a l'enorme augment de la productivitat. I, tanmateix, aquesta situació no s'ha traduït en una millora substantiva de les condicions laborals, ni en una progressiva reducció dels temps dedicats al treball assalariat. Més aviat tot al contrari. Això es deu novament a l'hegemonia cultural d'una manera d'entendre la productivitat i l'economia en el context de globalització. En aquest context esdevé fonamental repartir l'ocupació i la riquesa i repensar les relacions que es donen dins el món laboral, més encara quan comptem amb una taxa de desocupació escandalosa.

En aquest sentit val la pena recollir algunes de les propostes que els moviments socials plantegen dins d'aquest àmbit:

4.4.1. Una revisió profunda de les relacions salarials

En l'actualitat el salari mínim interprofessional espanyol és de 645 € el mes, lluny dels 1.425 € que presenta el salari mínim francès.⁴⁹ Una dada, a més, que adquireix un altre significat si es contrasta amb les diferències salarials que hi ha en les empreses. Segons un estudi de la Federació Europea d'Empleadors,⁵⁰ Espanya era el quart país europeu amb una esquadra salarial més gran, només per darrere de Romania, Ucraïna i Rússia.⁵¹ Cal, per tant, una revisió a l'alça del salari mínim, així com l'establiment de forquilles salarials més equitatives en les empreses seguint l'exemple de Suïssa, on la iniciativa 1:12 (una llei que limiti l'esquadra salarial a un màxim de dotze vegades entre el salari més gran i el més baix dins la mateixa empresa) ha estat recentment aprovada en referèndum per una àmplia majoria.⁵²

4.4.2. Repartiment de l'ocupació a través de la reducció de la jornada laboral

Amb unes taxes de desocupació tan elevades com les actuals, una mesura de justícia raonable passaria pel repartiment de l'ocupació a través de la reducció de la jornada laboral.⁵³ Doncs bé, en aquesta línia de repartiment de l'ocupació, la *New Economics Foundation* apuntava la possibilitat d'establir una jornada setmanal de vint-i-una hores⁵⁴ amb l'objectiu d'afavorir la justícia social, alliberar temps per a la realització d'activitats creatives i relacionades amb l'àmbit de l'atenció, i alhora reduir el consum de recursos naturals.

4.4.3. Una aposta decidida pel cooperativisme i l'economia social

Les cooperatives compten amb més democràcia interna i participació dels treballadors en les decisions que afecten l'empresa, es regeixen per principis de democràcia interna i transparència, i tenen una esquadra salarial més petita (que rara vegada arriba a una proporció de cinc a u). A més, aquest tipus d'empreses ha destruït molta menys ocupació que altres empreses convencionals en el marc de la crisi, amb la qual cosa s'ha fet evident la seva capacitat més gran d'adaptació i flexibilitat davant circumstàncies adverses. Per això, no és utòpic pensar que aquestes empreses tenen un gran potencial en la construcció d'una altra economia. Més encara si es desenvolupen sinergies entre aquestes i es creen espais d'intercanvi basats en lògiques de cooperació, com està passant en els mercats socials desenvolupats en diferents ciutats.⁵⁵

4.4.4. Establiment d'una renda bàsica de ciutadania

Una altra proposta que va creant cada vegada més ressò és l'establiment d'una renda bàsica de ciutadania. La renda bàsica pot ser definida com «el reconeixement com a dret de tot ciutadà a percebre una quantitat periòdica que cobreixi, almenys, les necessitats vitals sense que per aquest motiu degui cap contraprestació». Segons Daniel Raventós, l'establiment d'aquesta mesura en una situació de crisi permetria fer front d'una manera menys angoixant la pèrdua involuntària de l'ocupació i la situació de gran inseguretat econòmica i

vital que genera, a més d'ajudar a mitigar la pobresa i a ser un element de protecció per a no caure-hi. A part, aquesta iniciativa facilitaria l'autoocupació i, entre altres coses, seria un estabilitzador del consum fonamental per a sostenir la demanda en temps de crisi, especialment entre els grups més vulnerables.⁵⁶ Per això, s'aposta per finançar aquesta prestació a través de la integració de la política fiscal i social, la qual cosa comportaria, al seu torn, una considerable redistribució de la riquesa. A Catalunya, diversos col·lectius han posat en marxa una Iniciativa Legislativa Popular (ILP) per a sol·licitar-la.⁵⁷

4.4.5. Reconeixement de tot el treball: remunerat i no remunerat

Finalment, cal el reconeixement de tot el treball, tant remunerat com no remunerat, reconeixent el valor social i la riquesa que generen molts treballs que es donen més enllà de l'esfera mercantilitzada. En el marc capitalista normalment s'equipara el concepte de valor al de preu i, en conseqüència, des d'aquesta visió només té valor econòmic allò que es pot expressar en termes monetaris. Tanmateix, aquesta mirada no considera la gran quantitat de relacions i formes de treball que es donen en l'àmbit d'allò no mercantilitzat i que sostenen de forma invisible el sistema, entre les quals destaca especialment l'anomenat «treball de cura».⁵⁸ Un treball que, com han destacat nombroses persones des de la perspectiva feminista, ha estat atribuït històricament a les dones, s'ha associat a l'esfera del privat i el gratuït, i ha estat infravalorat i fins i tot invisibilitzat

socialment. Per tot això, per a una acció transformadora de la realitat és imprescindible visibilitzar tot el treball no asalarat que és útil socialment, reorganitzar el sistema de cura a les persones de manera que adquireixi un caràcter central en l'organització social i sigui atès d'una manera més corresponsable. Més encara si es té en compte que quan es parla del repartiment de les cures s'està al·ludint a la manera com les societats reparteixen i organitzen el sosteniment de la vida humana.⁵⁹

4.5. Crisi ecològica, crítica productivista i algunes alternatives

Finalment, a tots els vessants de la crisi econòmica ja indicats, cal afegir-hi la pressió creixent que s'exerceix sobre el control dels recursos naturals. Podem considerar que la crisi econòmica i la crisi ecològica i climàtica estan íntimament entrelaçades i tenen nombrosos punts en comú, la qual cosa ens du a assenyalar una sèrie de qüestions.⁶⁰

En primer lloc, i com hem dit,⁶¹ dins el capitalisme i el pensament econòmic *mainstream* s'equipara sovint el concepte de valor al de preu. En fer aquesta operació, i per no poder-se expressar en termes monetaris, s'invisibilitzen multitud de processos ambientals fonamentals per al sosteniment de la vida humana, alhora que també es fan invisibles tots aquells efectes externs negatius del creixement econòmic sobre el medi ambient que es tradueixen en la destrucció dels recursos naturals i en la degradació del medi.⁶² De la mateixa manera, dins d'aquesta lògica, la producció no es lliga a la satisfacció de necessitats

humanes, sinó a incrementar agregats monetaris que produeixin beneficis a curt termini, sense tenir en consideració els elements de destrucció que puguin dur associats.

Així, es parteix d'una falsa premissa: el creixement sense límits és possible. I amb això sorgeix un conflicte entre els límits materials i humans de la terra, i el seu caràcter de sistema tancat i de regeneració constant de cicles no mercantilitzables que presenta, i les pretensions d'un sistema econòmic que necessita extreure materials, fabricar coses, consumir energia i generar residus inevitablement, per a créixer. D'aquí que cada vegada més veus critiquin el productivisme i el creixement il·limitat, perquè, a més, crea la sensació que tot es pot fabricar infinitament, mentre el deteriorament ecològic es fa cada vegada més patent.

Davant d'aquesta visió, una de les nocions que més debat ha generat dins dels moviments socials és la del decreixement. Més que un paradigma definit o una teoria econòmica, el decreixement és una noció provocadora que qüestiona la lògica productivista del sistema i proposa un canvi cultural: trencar amb la idea que més es sempre millor, en considerar que la felicitat de les persones no depèn de tenir una renda i un consum més grans. Des d'aquest corrent es

considera que les societats enriquides han de reorientar de forma progressiva el model productiu cap a la sobrietat i l'adequació amb els límits ecològics del planeta, alhora que s'invita a la participació i creació d'iniciatives comunitàries que promoguin aquest canvi. En aquest sentit, el decreixement aposta per centralitzar i mobilitzar els recursos col·lectius en aquelles iniciatives que cobreixin necessitats socials (com la mobilitat sostenible o la cura); es busca afavorir l'economia real i local, apostar per la creació d'ocupació en sectors com les energies renovables, l'economia social o l'agricultura ecològica, i decreixer en el consum d'energies fòssils.

Per últim, altres iniciatives que han sorgit davant aquest escenari de crisi ecològica són el moviment en transició, que busca fer front al desafiament del canvi climàtic i la crisi del petroli,⁶³ o l'anomenada economia del bé comú, que busca establir indicadors relacionats amb la sostenibilitat o la justícia social, per premiar o penalitzar les empreses que compleixin amb aquests criteris o no. També en països com l'Equador o Bolívia hi trobem el concepte del «Bon viure»⁶⁴, que, inspirat en la cosmovisió dels pobles andins originaris, busca trencar amb el paradigma desenvolupista i establir un altre marc de relacions entre l'ésser humà i la naturalesa.

5. CONCLUSIONS

...I via fora! Que tot està per fer i tot és possible.

MIQUEL MARTÍ I POL

Com hem vist al llarg d'aquestes pàgines, ens trobem en un canvi d'època que està donant lloc a importants transformacions socials, polítiques, econòmiques i culturals. Alhora, la ruptura dels consensos que hi havia, la pèrdua de drets socials i laborals, i l'accentuació del procés de polarització social fa que augmenti el malestar social i que assistim a un nou cicle de protestes no sols en tot l'Estat, sinó també a escala global.

Dins d'aquest nou cicle, és important subratllar el paper que poden tenir els moviments socials en xarxa, els quals comparteixen formes d'organització i mobilització, més horitzontals i col·lectives, així com el contingut d'una part de les seves reivindicacions: democràcia i justícia social. En un context en què altres actors socials i polítics com els partits pateixen un profund descrèdit social, el paper d'aquests moviments socials pot ser fonamental per diversos motius.

En primer lloc, perquè és necessari i urgent construir contrapoders a l'àmbit financer, en un moment en què la política està clarament segrestada pels interessos privats. La sincronització de to-

tes aquestes protestes i formes de conscienciació i mobilització social poden ser crucials en la configuració d'un nou rumb per a la política, l'economia i el conjunt de la societat.

En segon lloc, perquè creiem que la crisi econòmica és el símptoma d'una crisi molt més profunda: una crisi de civilització provocada per la lògica d'acumulació capitalista, en la qual el conflicte, a diferència d'altres moments històrics, no s'expressa ja només entre el capital i el treball assalariat, sinó entre els processos d'acumulació del capital i els processos de reproducció de la vida social, entesos d'una manera àmplia. Així, aspectes com el deteriorament de les condicions laborals, la mer-

cantilització i les retallades en sanitat, educació o pensions, els desnonaments, o alguns conflictes ecològics sorgits per la privatització i explotació de béns comuns com l'aigua, les costes o els boscos, poden ser vistos com a expressions palpables d'aquestes dues lògiques contraposades.

Per altra banda, enmig del debat sobre la necessitat que els moviments socials optin per vies pragmàtiques (convertir-se en partits polítics, presentar-se a eleccions, etc.), creiem que una profunda transformació social vindrà més de la ciutadania organitzada i dels processos d'empoderament col·lectiu, que de la presa del poder institucional (sense menysvalorar la importància que el marc institucional pot tenir per a obrir nous processos de canvi). O, dit en altres paraules: les apostes emancipadores han de sorgir sobretot des d'una ciutadania que col·lectivament lideri un canvi «des de baix» i construeixi un contrapoder que qüestionï la quotidianitat i,

mitjançant petites pràctiques, l'hegemonia neoliberal imperant.

Finalment, tampoc no sembla que sigui possible pensar una alternativa, si no es té en compte tant la gravetat de la crisi ecològica i la seva interrelació amb el model econòmic, com les demandes de més democràcia, més horitzontalitat i més participació que fa la societat civil.

Així, doncs, davant els qui proclamen que «no hi ha alternativa» al sistema capitalista actual, el present quadern ha tractat de recollir algunes de les propostes formulades pels moviments socials. Moltes d'aquestes propostes plantegen un canvi profund de paradigma i la superació del model econòmic i productiu actual. L'existència i posada en pràctica de moltes d'elles posa en relleu no solament que «un altre món és possible», sinó, veritablement, que un altre món és necessari i *ja està sent possible*, per la qual cosa és important continuar ajudant-lo a néixer.

1. M. CASTELLS, *Redes de indignación y esperanza*, Barcelona, Alianza Editorial, 2013.
2. J. SUBIRATS, «¿Nuevos movimientos sociales para una Europa en crisis?», XI Premio Francisco Javier de Landaburu Universitat, 2013. EUROBASK, a: eurobask.org.
3. T. JUDT, *El món no se'n surt*, Barcelona, La Magrana, 2010, p. 53.
4. J. FONTANA, *El futuro es un país extraño*, Barcelona, Pasado & Presente, 2013, p. 12.
5. Per altra banda, un debat assossegat sobre l'Estat del benestar europeu ens permetria veure els límits i les contradiccions d'aquest model per a entendre que, lluny de ser una arcàdia de felicitat, el nostre model de desenvolupament social, segons les veus més crítiques, estava vinculat a les condicions de misèria que patien els països de l'hemisferi Sud.
6. J. STIGLITZ, *El precio de la desigualdad*, Madrid, Taurus, 2012, p. 50.
7. P. KRUGMAN, *Después de Bush: el fin de los "neocons" y la hora de los demócratas*, Barcelona, Editorial Crítica, 2008.
8. D. HARVEY, *El "nuevo" imperialismo*. Madrid, Akal, 2004.
9. Z. BAUMAN, *Daños colaterales. Desigualdades sociales en la era global*, Madrid, Fondo de Cultura Económica, 2011, p. 35-36.
10. A. GORZ, *Miserias del presente, riqueza de lo posible*, Buenos Aires, Paidós, 1998.
11. A. ORTEGA, «El regreso de la lucha de clases», *El País*, 21-IV-2012.
12. S. GEORGE, *El pensamiento secuestrado. Cómo la derecha laica y la religiosa se han apoderado de Estados Unidos*, Barcelona, Icaria, 2007.
13. N. KLEIN, *La doctrina del shock. El auge del capitalismo del desastre*, Madrid, Estado y sociedad, 2007.
14. G. LIPOVETSKY, *La era del vacío*, Barcelona, Anagrama, 2013.
15. Vegeu, entre moltes altres publicacions: AUTORS DIVERSOS, «Desigualdad y ruptura de la cohesión social», *Dossieres Economistas sin Fronteras*, núm. 9, 2013.
16. A. REQUENA, «Más desiguales que nunca», *Más desiguales*, Eldiario.es, Quadern 2, 2013, p. 30.
17. G. STANDING, *El precariado. Una nueva clase social*, Barcelona, Pasado & Presente, 2012.
18. *Càritas*, 24-II-2012..
19. I. LÓPEZ i E. RODRÍGUEZ, *Fin de ciclo. Finanzarización, territorio y sociedad de propietarios en la onda larga del capitalismo hispano (1959-2010)*, Madrid, Traficantes de sueños, 2010.
20. O. MATEOS i G. PÉREZ-ALCALÁ, *Desigualdad y derechos sociales. Análisis y perspectivas*, Madrid, Fundación FOESSA, 2013, p. 66.
21. En relació amb la composició, segons dades del Banc d'Espanya i de l'FMI, l'any 2011 el 57,3% del deute espanyol corresponia a grans empreses i bancs, un 20,6% corresponia a famílies (que es repartia de forma desigual atès que al 10% més ric li correspondria el 64,7% del deute) i només el 19,1% del volum total d'aquest deute pertany al sector públic. Des de l'inici de la crisi fins a principis del 2013, l'Estat havia compromès ajudes per a bancs i caixes per més de 180.000 milions d'euros (que suposen el 18,5% del PIB) per desfer-se d'actius tòxics dels seus balanços, pagar part dels seus deutes i efectuar reestructuracions per guanyar competitivitat.
22. Vegeu informes a: *GESTHA* o *Fiscalitat Justa*.
23. A principis del maig del 2013, l'estimació de vot acumulada entre ambdós partits tot just superava el 60%, xifra històrica si es té en compte que entre tots dos han representat habitualment al voltant del 70 o del 80% del vot estimat. Més cridanera és fins i tot la xifra d'abstenció, que superava en aquesta enquesta el 50%. PÉREZ ROYO, J., «Desconfianza y miedo», *El País*, 25-V-2013.
24. G. MARTÍNEZ, *CT o la cultura de la transición*, Barcelona, Debolsillo, 2012.

25. M. BURAWOY, «A new sociology for new social movements», 2013.
26. CASTELLS, *Redes de...*, p. 212.
27. CASTELLS, *Redes de...*, p. 24.
28. CASTELLS, *Redes de...*, p. 209.
29. Un dels llibres de moda que critica la ceguesa en la qual bona part de la societat espanyola vivia instal·lada és el de l'escriptor Antonio MUÑOZ MOLINA, *Todo lo que era sólido*, Barcelona, Seix Barral, 2013.
30. Les expressions «democràcia de baixa intensitat» i «democràcia d'alta intensitat» pertanyen a Boaventura de Sousa Santos.
31. Á. CALLE, *Democracia radical. Entre vínculos y utopías*, Barcelona, Icaria, 2011.
32. Una suggeridora llista d'algunes d'aquestes propostes, així com una anàlisi dels avantatges i inconvenients que presenten, es pot trobar a: publico.es.
33. La composició del deute espanyol es pot observar a: eduardogarzon.net.
34. El volum d'aquestes ajudes, unit a altres factors (interessos del deute i el desplomament dels ingressos fiscals), explica que el volum total de deute públic hagi passat de ser el 36% del PIB, el 2007, a suposar el 84%, el 2012. Tot i així, aquest volum de deute no és significativament més gran que el d'altres economies.
35. A auditoriadeuda.org.ec s'hi pot trobar més informació d'aquesta experiència, com també de les conclusions a les quals va arribar l'auditoria sobre el deute que es va dur a terme en aquest país.
36. Més informació sobre aquesta iniciativa a la pàgina de la Plataforma Auditoría Ciudadana de la Deuda.
37. Per a conèixer més sobre la noció de deute il·legítim i de deute odiós, sobre l'origen d'aquests conceptes i sobre l'experiència d'alguns països al voltant del deute, es recomana veure el documental «Deudocracia». També l'entrada de *Wikipedia* sobre deute odiós fa una completa revisió d'aquest concepte al llarg de la història.
38. Vegeu: fiscalitatjusta.cat.
39. Dades procedents de l'Observatori de RSC. Per altra banda, *Tax Justice Network* calcula en 550.000 milions d'euros els diners procedents d'Espanya que es troben en paradisos fiscals.
40. www.elperiodico.com.
41. Declaracions de Mariano Rajoy efectuades el juny del 2011.
42. Per a introduir-se en la noció de béns comuns recomanem: David Bollier (2008), el llibre de Joan Subirats citat en un epígraf anterior i el monogràfic dedicat a aquesta temàtica de la revista *Documentación Social*, núm. 165.
43. Es pot recordar aquí la cobla que fa anys el Nuevo Mester de Juglaría cantava en el seu romanç de Los Comuneros: «*Común ha de ser el viento / común ha de ser la tierra / que vuelva común al pueblo / lo que del pueblo saliera*».
44. De fet, l'*enclosure* o tancament de les terres comunals que es dona a Anglaterra el segle XVIII és el fenomen que va obligar a migrar a les ciutats bona part de la població rural que no era propietària en perdre el control sobre els seus mitjans de producció en allò que Marx va identificar com l'«acumulació originària». Bona part d'aquesta població va constituir la mà d'obra que, treballant en condicions paupèrrimes, està en l'origen de la Revolució Industrial.
45. E. OSTROM, *El gobierno de los bienes comunes. La evolución de las instituciones de acción colectiva*, México, Siglo XXI, 2011.
46. Una completíssima llista d'iniciatives que van en aquesta direcció i que en major o menor mesura es basen en aquest paradigma es pot trobar a: viveroiniciativasciudadanas.net. La quantitat d'iniciatives que recull aquesta pàgina dona una idea de la potència que enclou el paradigma del procomú i les possibilitats que s'obren gràcies a Internet.
47. Una explicació més àmplia de la sobirania alimentària i el seu sentit es pot trobar a: L'hora de la sobirania alimentària. Un didàctic document sobre com promoure la sobirania alimentària en deu principis es pot trobar a: Consumir sobirania alimentària: deu principis.
48. Més informació en els diferents números de la revista *Soberanía Alimentaria*.
49. Dades procedents de l'Eurostat. Una comparació dels salaris mínims de diferents països es pot trobar a salariominimo.es.

50. Notícia publicada a: vozpopuli.com.
51. Així, un empleat mitjà d'una gran companyia espanyola hauria de treballar fins a vuit dies el 2012 per a igualar la xifra obtinguda pel seu conseller delegat en una hora (594 € de mitjana).
52. Es pot veure la notícia a: eldiario.es.
53. La jornada laboral de vuit hores és una reivindicació que es va obtenir a inicis del segle XX i que tot just s'ha modificat des d'aleshores. Aquesta situació contrasta amb l'enorme augment de la productivitat que s'ha donat durant tot aquest temps i que ha afavorit el procés d'acumulació.
54. La proposta està desenvolupada a NEW ECONOMICS FOUNDATION, *21 horas. Una semana laboral más corta para prosperar en el siglo XXI*, Barcelona, Icaria, 2012.
55. Es pot trobar més informació d'aquesta iniciativa a: konsumoresponsable.coop.
56. Seguim aquí les principals idees proposades a RAVENTÓS, «Por qué urge una renta básica en plena crisis», *Alternativas económicas*, nº 3, 2013, p. 40-41. Per motius d'espai només es presenta la proposta, si bé a redrentabasica.org s'hi pot trobar molta informació.
57. Vegeu: rendagarantidaciudadana.net.
58. Es pot entendre per «treball de cura» el conjunt d'activitats que s'han de dur a terme per a prosseguir, reparar i mantenir-nos. Dins d'aquesta categoria s'inclourien aspectes tan amplis com l'alimentació, la higiene, l'educació, la socialització o els afectes, entre altres.
59. Dins l'abundant literatura que en els últims anys s'ha produït sobre aquesta qüestió podem destacar entre molts altres: CARRASCO, BORDERÍAS I TORNOS (EDS.), *El trabajo de cuidados. Historia, teoría y políticas*, Madrid, La Catarata, 2011. O el monogràfic que la *Revista de Economía Crítica* va dedicar a l'economia de la cura.
60. Per a rastrear i aprofundir en el vincle entre ambdues crisis, recomanem l'interessantíssim llibre: J. M. NAREDO, *Raíces económicas del deterioro ecológico y social. Más allá de los dogmas*, Madrid, Siglo XXI, 2006.
61. D'aquí que en l'ecofeminisme s'estableixin paral·lelismes i sinergies entre les raons que expliquen la subordinació de les dones respecte als homes en el patriarcat i la dominació a què l'ésser humà sotmet la naturalesa. Des d'aquesta perspectiva es considera que ambdues formes de dominació estan originades per la lògica d'acumulació de la forma de producció capitalista i la manera com s'invisibilitza i no valora un conjunt de processos socials fonamentals per a la reproducció de la vida social.
62. Per a entendre aquesta idea només hem de tenir en compte els elements que se sumen i no se sumen dins d'un indicador com el PIB, que suposadament mesura la riquesa d'un país. Dins d'aquest indicador, un ús més del gran transport públic suma menys que la producció automobilística, o la salut no hi és sumada, mentre que el negoci farmacèutic sí.
63. El moviment en transició busca organitzar els recursos comunitaris en benefici de la col·lectivitat per donar resposta en l'àmbit local al desafiament que suposa la dependència dels combustibles fòssils i la seva creixent escassetat.
64. *Sumak Kaway* (traduït com a *bon viure*) és una noció present en diferents ètnies de l'àrea andina que promou unes relacions més sostenibles amb la natura i que pretén ser una alternativa al model desenvolupista del «viure millor». En podeu trobar més informació a A. ACOSTA, *El Buen Vivir. Sumak Kaway, una oportunidad para imaginar otros mundos*, Barcelona, Icaria, 2013.

QÜESTIONS PER A LA REFLEXIÓ

1. El quadern fa una anàlisi del context actual caracteritzat per la ruptura de dos contractes socials. Estàs d'acord amb aquesta lectura que es fa de la realitat? ¿Estàs d'acord amb l'afirmació que, més que en una època de canvis, estem en un canvi d'època? Quins canvis creus que s'han produït a partir de l'emergència de moviments socials com el 15-M? Quines creus que han estat les principals conseqüències dels moviments socials? I les seves limitacions?

Quins vincles hi ha entre la política més institucional i els moviments socials?

2. En el quadern s'apunten algunes propostes i alternatives a la situació imperant. Quina viabilitat creus que tenen aquestes propostes en el context actual? Quins eixos entre els presentats et semblen més rellevants? Quines altres propostes que no s'esmenten en el quadern destacaries en la consecució d'aquest «altre món possible»?

Què creus que pot tenir un paper predominant per a afavorir un canvi social: el treball fet des de sota pels moviments socials i altres actors o els canvis que es poden donar en l'àmbit institucional?

3. Algunes qüestions en clau evangèlica: com creus que poden situar-se els cristians davant d'aquest canvi d'època que s'està vivint? Quin creus que ha de ser el seu paper? Quines relacions veus entre fe i compromís sociopolític?

I d'una manera més concreta, què pot aportar l'espiritualitat cristiana al treball que fan els moviments socials? I què creus que poden aprendre els cristians del treball que es fan els diferents moviments socials relacionats amb la justícia social, l'ecologisme o el feminisme?

Cristianisme i Justícia (Fundació Lluís Espinal) és un Centre d'Estudis promogut per la Companyia de Jesús de Catalunya. Agrupa un equip de professors universitaris i especialistes en teologia i en diverses ciències socials i humanes interessats pel cada cop més indispensable diàleg cultural fe-justícia.

La col·lecció Cristianisme i Justícia presenta algunes de les reflexions dels seminaris de l'equip del Centre o alguns dels treballs dels seus membres i col·laboradors.

57. M. D. OLLER, Construir la convivència - 158. J. M. GORDO, La cristologia de Joseph Ratzinger - Benet XVI - 159. QUATRE TESTIMONIS, Per què vaig tornar a la fe - 160. J. GIMÉNEZ, Les preguntes que portem dins - 161. J. CARRERA I CARRERA, El problema ecològic: una qüestió de justícia - 162. J. F. MÀRIA I SERRANO, El jove, el guru i l'ocell - 163. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Por de Jesús - 164. S. THIÓ - M. LL. GERONÈS, ASSOCIACIÓ ÀKAN, I qui dius que sóc jo? - 165. X. ALEGRE, Resistència i esperança cristianes en un món injust - 166. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Quan el nihilisme despulla la fraternitat - 167. CÀRITAS DIOCESANA DE BARCELONA I CRISTIANISME I JUSTÍCIA, Una mirada a la pobresa - 168. P. ARROJO, Crisi global de l'aigua - 169. D. IZUZQUIZA, En partir el pa - 170. J. CARRERA, Cristianisme i societat des de la perspectiva ètica - 171. G. DUCH, F. FERNÁNDEZ SUCH, L'agroindústria sota sospita - 172. J. LAGUNA, Fer-se càrrec, carregar i encarregar-se de la realitat - 173. B. BASTIDA, Crisi, un final per escriure? - 174. J. I. GONZÁLEZ FAUS, "Ja hi vaig, Senyor". Contemplatius en la relació - 175. J. BOTEY, Capellans obrers. Compromís de l'Església amb el món obrer - 176. L. RAMÓN, Dones en peu de vetlla - 177. J. I. GONZÁLEZ FAUS, El naufragi de l'esquerra - 178. F. J. VITORIA, Vents de canvi - 179. J. ALONSO, El diàleg de la vida quotidiana - 180. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Unicitat de Déu, pluralitat de místiques - 181. J. LAGUNA, Ai de vosaltres...! Distopies evangèliques - 182. V. CODINA, Fa 50 anys va haver-hi un Concili - 183. A. BLANCH, Lleó Tolstoi, un profeta polític i evangèlic - 184. J. F. MÀRIA, E. DEVUYST, Les mines del rei Leopold - 185. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Una Església nova per a un món nou - 186. O. MATEOS, J. SANZ, Canvi d'època, canvi de rumb?

Els títols d'aquesta col·lecció es poden descarregar d'internet:
www.cristianismeijusticia.net/quaderns

N. 186, novembre 2013

La Fundació Lluís Espinal envia gratuïtament els quaderns CJ a tothom que els sol·licita. Si vostè desitja rebre'ls, demani'ls a:

Cristianisme i Justícia
 Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona
 Tel: 93 317 23 38 - info@fespinal.com
www.cristianismeijusticia.net

cristianismeijusticia

cijusticia

fespinal89